

Peter Štih

K DIPLOMATIČNI ANALIZI 12. POGLAVJA KONVERZIJE

Prva polovica 12. poglavja *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (= Konverzija) nam poroča, da je 847 vzhodnofrankovski kralj Ludvik Nemški podelil Pribini v last vse, kar je prej imel v fevdu, z izjemo salzburške posesti. Pri tej prevedbi je v glavnem šlo za obsežno ozemlje v Spodnji Panoniji okrog reke Zale, ki se z zahoda zliva v Blatno jezero in kjer si je Pribirna postavil tudi svojo prestolnico – Blatenski kostel. To ozemlje je prejel od krone v fevd okrog 840 in tudi o tem nam poroča Konverzija.¹ Ali je od kralja prejel v fevd še kakšno drugo posest, ki bi bila nato 847 tudi del te prevedbe, ne vemo. Šele v 18. stoletju izpisani regist v Eichstättskem arhivskem repertoriju pa nam poroča, da je Ludvik Nemški podelil 846 Pribini v last, torej alod, tudi 100 kmetij ob reki *Valchau*, ki pa jo zgodovinarji lokalizirajo zelo različno od reke Vuke, ki se pri Vukovarju zliva v Donavo, na jugu do Vulke na severu, ki teče v Nežidersko jezero.²

Ljudmil Hauptmann je bil prvi, ki je v svoji znameniti razpravi – za zgodovino karolinške Panonije eni najpomembnejših – o mejni grofiji Spodnjepanonski³ z njemu lastno bistrino in ostrino opazil, da stavek Konverzije, da je kralj podelil Pribini v last vse, kar je prej imel v fevdu, razen salzburških posesti, v vsebinskem oziru nima nobenega smisla. Eno je vendar Pribinova posest, drugo salzburška. Z darovanjem prve se ne daruje s tem tudi druga in zato ni nobenega razloga, da bi se morala posebej izvzeti. Razen – in to je bistvo Hauptmannove interpretacije – če je bil Pribina hkrati s prevedbo fevdov postavljen tudi za grofa in mu je s tem pripadla tudi javna oblast v pokrajini. V tem primeru pa je bila salzburška posest z imunitetnim privilegijem lahko izvzeta iz javne oblasti Pribine. S takšno interpretacijo je Hauptmann prepričljivo pokazal, da je pisec Konverzije zamolčal bistvo Ludvikove odločitve iz leta 847 in da bi se dotični stavek pravilno moral glasiti, da je Ludvik Nemški podelil Pribini dotedanje fevde v last in ga hkrati postavil za grofa v Spodnji Panoniji, iz njegove javne oblasti pa je bila izvzeta tamkajšnja salzburška posest. To, da je pisec Konverzije manipuliral z informacijo, ki jo je imel na razpolago, pa se tako lepo sklada s splošno intencijo Konverzije, ki z rafinirano enostranskostjo, ob uporabi skrbno izbranega starejšega gradiva in z zavestnim izpuščanjem vseh za Salzburg neugodnih dejstev, brani interese svoje nadškofije v Panoniji⁴, da le še podkrepljuje Hauptmannovo interpretacijo, da se za poročilo o prevedbi Pribinovih fevdov v alode prikriva nekaj pomembnejšega. Da smo tukaj priče manipulaciji, dokazuje tudi to, da sta Pribina in Kocelj – poleg 854 odstavljenega vzhodnega prefekta Ratbota in seveda Metoda – edina, katerima Konverzija odreka naslov, ki jima gre.

¹ Milko KOS, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum*, Razprave znanstvenega društva v Ljubljani 11, Historični odsek 3 (Ljubljana 1936) 136 in komentar 77 sl.; Herwig WOLFRAM, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum. Das Weißbuch der Salzburger Kirche über die erfolgreiche Mission in Karantanien und Pannonien* (Wien, Köln, Graz 1979) 52 in komentar 129–130.

² *Diplomata regum Germaniae ex stirpe karolinorum* 1. Die Urkunden Ludwigs des Deutschen, Karlmanns und Ludwigs des Jüngern (= D. LD.) (ed. Paul KEHR, Berlin 1956) št. 45; Franc KOS, Gradivo za zgodovino Slovencev v srednjem veku II (Ljubljana 1906) št. 133. Glede lokalizacije reke *Valchau* gl. pregled te problematike pri Agnes SÖS, *Die slawische Bevölkerung Westungarns im 9. Jahrhundert*, Münchner Beiträge zur Vor- und Frühgeschichte 22 (München 1973) 35 sl.

³ Ljudmil HAUPTMANN, *Mejna grofija Spodnjepanonska*, Razprave znanstvenega društva za humanistične vede v Ljubljani 1 (1923) 311 sl.

⁴ Prim. Alphons LHOTSKY, *Quellenkunde zur mittelalterlichen Geschichte Österreichs*, Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung (= MÖG), Ergänzungsband 19 (1963) 156; H. WOLFRAM, *Conversio*, 147; Hans-Dieter KAHL, *geslo Conversio Bagoariorum et Carantanorum v Lexikon des Mittelalters*, Bd. 2, Lf. 1, 208; ISTI, *Zwischen Aquileja und Salzburg. Beobachtungen und Thesen zur Frage romanischen Restchristentums im nachvölkerwanderungszeitlichen Binnen-Noricum*, v *Die Völker an der mittleren und unteren Donau im 5. und 6. Jh.* (Hg. Herwig WOLFRAM, Falko DAIM), Österreichische Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl., Denkschriften 145 (Wien 1980) 33 sl.; ISTI, *Die Anfänge der Slawenmission im Ostalpenraum unter besonderer Berücksichtigung Oberkärntens*, Symposium zur Geschichte von Millstatt und Kärnten (Millstatt 1986) 27 sl.; M. KOS, *Conversio*, 103 sl.; Peter ŠTIH, *Conversio Bagoariorum et Carantanorum po Kosovi* izdaji iz leta 1936 (poročilo o stanju raziskav), izide v letošnjem Zgodovinskem časopisu (= ZČ).

Hauptmannova ugotovitev pa hkrati pomeni, da je bila tudi Spodnja Panonija frankovska grofija, ki je spadala v okvir neposredne državne uprave in je s tem torej bila pravo državno ozemlje in ne le tributarna kneževina. Kajti, kot je znano, je bila frankovska upravna organizacija na državni meji strukturirana tako, da je bilo pravo državno ozemlje obdano s celo vrsto v glavnem slovanskih tributarnih kneževin, ki so pod frankovskim pokroviteljstvom obdržale relativno notranjo samostojnost, hkrati pa tvorile prvo obrambno linijo karolinške države.⁵ Za jugovzhodni prostor karolinške države se ta struktura dveh različnih stopenj frankovske oblasti zelo jasno zrcali v formulaciji *Ordinatio imperii* iz 817, po katerem je pripadla Ludviku Nemškemu Bavarska kot teritorialno zaokrožena celota in vrsta ljudstev oziroma plemen na njenem vzhodnem robu.⁶ Hauptmannova interpretacija na začetku navedenega stavka Konverzije torej ni pomembna samo za biografijo Pribine, ampak morda še bolj za razvoj in obliko upravne ureditve na jugovzhodu karolinške države. Slovensko zgodovinopisje je Hauptmannove ugotovitve posvsem sprejelo,⁷ ni pa na žalost našla ta v slovenščini pisana in težko dostopna razprava pravega odmeva v tujini, kjer (tudi zato), z nekaj izjemami,⁸ v novejši literaturi še vedno prevladuje mnenje, da je bil Pribina knez pretežno slovanske tributarne oziroma klientelne kneževine s centrom ob Blatnem jezeru.⁹

V vsebinskem oziru je Hauptmann svojo analizo opravil tako dobro, da ji ni nič dodati. Zato pa mislim, da z diplomatično analizo omenjenega dela Konverzije, torej z našim vedenjem o obliki in strukturi listin in njim podobnega gradiva ter ob upoštevanju časovnih in historičnih dimenzij, v katerih se pojavljajo posamezne oblike ali elementi listin, lahko pogledamo v delavnico po imenu neznanega pisca Konverzije in pobrskamo po njegovi mizi za predlogami, ki so mu služile pri pisanju prve polovice 12. poglavja Konverzije.

Na splošno mu je pri pisanju Konverzije delo v veliki meri olajšala bogata knjižica v škofijski opatiji sv. Petra v Salzburgu, ki jo je osnoval prvi salzburški nadškof in bavarski metropolit Arn¹⁰ in nič manj ugleden arhiv s številnimi dokumenti še iz agilulfinškega obdobja.¹¹

⁵ Hermann AUBIN, Die Ostgrenze des alten deutschen Reiches, *Historische Vierteljahresschrift* 28 (1934) 225 sl.; Ernst KLEBEL, Die Ostgrenze des Karolingischen Reiches, *Wege der Forschung* 1 (1971) 1 sl., zlasti 40 sl.; Manfred HELLMANN, Karl und die slawische Welt zwischen Ostsee und Böhmerwald, *Karl der Grosse. Lebenswerk und Nachleben I* (Hg. Wolfgang BRAUNFELS, Düsseldorf ²1966) 708 sl.; Milko KOS, Država karantanskih Slovencev, Srednjeveška kulturna, družbena in politična zgodovina Slovencev. Izbrane razprave (Ljubljana 1985) 182 sl.

⁶ MGH *Capitularia regum Francorum I* (ed. Alfred BORETIUS 1883, 271); F. KOS, Gradivo II, št. 51: *Item Hludowicus volumus ut habeat Baioariam et Carentanos et Beheimos et Avaros atque Slavos qui ab orientali parte Baioariae sunt*. Glej še Herwig WOLFRAM, *Ethnogenesis im frühmittelalterlichen Donau- und Ostalpenraum* (6. bis 10. Jahrhundert), *Nationes 5* (Hg. Helmut BEUMANN und Werner SCHRÖDER, Sigmaringen 1985) 134 sl. Za celo vzhodno mejo se ta struktura lepo kaže v poročilu Državnih analov za leto 822, ko so na državni zbor v Frankfurt, kjer se je razpravljalo glede varnosti vzhodnih delov države, poleg frankovskih velikašev prišla odposlanstva *omnium orientalium Sclavorum, id est Abodritorum, Soraborum, Wilitzoum, Beheimorum, Maravanorum, Praedenecentorum et in Pannonia residentium Avarum* (MGH *Scriptores* (= SS) 1 (ed. Heinrich PERTZ, Hannover 1826), 209; F. KOS, Gradivo II, št. 72).

⁷ Npr. M. KOS, *Conversio*, 90; ISTI, *Zgodovina Slovencev od naselitve do petnajstega stoletja* (Ljubljana 1955) 113; Bogo GRAFENAUER, Vprašanje konca Koceljeve vladavine v Spodnji Panoniji, *ZČ* 6/7 (1952–1953) 175; ISTI, *Zgodovina Slovenskega naroda II* (Ljubljana ²1965) 77; Sergij VILFAN, *Pravna zgodovina Slovencev od naselitve do zloma stare Jugoslavije* (Ljubljana 1961) 103.

⁸ Agnes SÓS, Mosaburg – Zalavár im 9. Jahrhundert, *Arheološki vestnik* 21/22 (1970–1971) 85 sl.; ISTA, Die slawische Bevölkerung, 38 sl.; M. HELLMANN, Grundfragen, 391; Josef DEER, Karl der Grosse und der Untergang des Awarenreiches, *Karl der Grosse. Lebenswerk und Nachleben I* (Hg. Wolfgang BRAUNFELS, Düsseldorf ²1966) 782 in op. 440.

⁹ Tako že Hans PIRCEGGER, Karantanien und Unterpannonien zur Karolingerzeit, *MIÖG* 33 (1912) 284 sl.; Ernst KLEBEL, Der Einbau Karantaniens in das ostfränkische und deutsche Reich, *Carinthia I* 150 (1960) 675 sl.; Michael MITTERAUER, Karolingische Markgrafen im Südosten. Fränkische Reichsarisokratie und bayerisches Stammesadel im österreichischen Raum, *Archiv für österreichische Geschichte* 123 (1963) 87 sl., 90, 168; Kurt REINDL, Bayern im Karolingerreich, *Karl der Grosse. Lebenswerk und Nachleben I* (Hg. Wolfgang BRAUNFELS, Düsseldorf ²1966) 237; ISTI, *Bayern vom Zeitalter der Karolinger bis zum Ende der Welfenherrschaft* (788–1180). *Handbuch der Bayerischen Geschichte* 1 (Hg. Max SPINDLER, München 1967) 192 sl.; ISTI v oceni Sosove knjige *Die slawische Bevölkerung in Deutsches Archiv* 32 (1976) 631; Heinz DOPSCH, Die Zeit der Karolinger und Ottonen. *Geschichte Salzburgs* 1.1 (Hg. Heinz DOPSCH, Salzburg 1983) 175, 176 in op. 153; ISTI, Salzburg und der Südosten, *Südostdeutsches Archiv* 21 (1978) 19 in op. 66; H. WOLFRAM, *Conversio*, 128 in op. 55; ISTI, *Ethnogenesis*, 147 sl.; ISTI, *Die Geburt Mitteleuropas. Geschichte Österreichs vor seiner Entstehung* (Wien 1987) 276, 355 sl.; Erich ZÖLLNER, *Geschichte Österreichs. Von den Anfängen bis zur Gegenwart* (Wien ⁸1990) 55.

¹⁰ Bernhard BISCHOFF, Die Süddeutschen Schreibschulen und Bibliotheken in der Karolingerzeit I (Wiesbaden ²1960) 1; Karl FORSTNER, Die Schreibschule von St. Peter in der Karolingerzeit in katalogu razstave *Das älteste Kloster im deutschen Sprachraum. St. Peter in Salzburg* (Hg. Heinz DOPSCH, Roswitha JUFFINGER, Salzburg 1982), 182 sl.

¹¹ Gl. npr. *Notitia Arnonis in Breves Notitiae* (Salzburger Urkundenbuch I (Bearbeitet v. Willibald HAUTHALER, 1911) 3–52. Šele po tej izdaji je 1915 Franz Martin na gradu Mlada Vožice na Češkem našel kodeks iz konca 12.

Tako je pri koncipiranju in pisanju svojega spisa iz knjižnice uporabljal tekste kot so *Gesta Hrodberti episcopi Salisburgensis* (pogl. 1), *Gesta Dagoberti I. regis Francorum* (pogl. 4), Orosijevo *Historia adversus paganos* oziroma Kroniko Marcellinusa Comesa (pogl. 6), razne salzburske in druge anale (pogl. 6, 8, 9), *Liber confraternitatum s. Petri vetustor* (pogl. 2, 3), *Necrologium s. Rudberti Salisburgensis* (pogl. 9) in morda tudi Evgipijevo *Vita Severini* (pogl. 1).¹² Mnoga mesta Konverzije pa razkrivajo, da je povzel tudi številne listine, ki jih je našel v arhivu. Tako je v 6. poglavju za vest, da je cesar Karel Veliki oktobra 803 v Salzburgu »ponovil in potrdil v prisotnosti mnogih svojih zvestih omenjeno podaritev svojega sina (= Pipinova cerkvena dodelitev Panonije Salzburgu 796) in z močjo svoje oblasti ukazal, da mora za vse večne čase neomajna ostati«, kot predlogo uporabil danes izgubljeno listino Karla Velikega, od katere se je v Konverziji ohranil del publikacije in koroboracije.¹³ Tudi vest iz 11. poglavja, da je kralj Ludvik Nemški podelil »na prošnjo svojih prej omenjenih zvestih« Pribini v fevd »del Spodnje Panonije okrog reke, ki se imenuje Zala«, ja posneta po danes izgubljeni kraljevi diplomu. V regestu Konverzije pa brez težav prepoznamo dele intervenzijske formule in dispozicije.¹⁴

Isto poglavje pa nam razkriva, da je pisec Konverzije poleg vladarskih za svoje predloge uporabljal tudi privatne listine salzburskega arhiva. V tem oziru nam je najpopolneje ohranjena listina, ki je nastala ob priliki obiska salzburskega nadškofa Liuprama v Blatenskem kostelu leta 850, kjer je nadškof takrat posvetil cerkev matere božje Marije. Ob tej priliki je dal Liupram izstaviti listino o sporazumu med njim in Pribino, po katerem je slednji zaupal svojega duhovnika Dominika v roke in oblast nadškofu Liupramu, ta pa je temu duhovniku dal dovoljenje, da lahko mašuje v njegovi škofiji in mu predal omenjeno cerkev in ljudstvo v skrb. Že beseda *complacitatio* (sporazum), s katero je označen ta pravni akt in ki ga poznajo tudi številne ohranjene salzburske tradicijske notice iz 10. in 11. stoletja,¹⁵ kaže na listinsko predlogo. Poleg tega pa je v Konverziji prepisan še kompletan seznam prič in datumska formula listine, določbe glede duhovnika Dominika pa so seveda prevzete iz dokaj obširne dispozicije. V diplomatičnem oziru pa je ta listina *Notitia*, torej preprosta dokazilna listina, neke vrste protokol o sklenjenem pravnem poslu, ki ga torej le izpričuje, ne pa – tako kot *Carta* – tudi vzpostavlja.¹⁶ Liupram je ob isti priliki posvetil tudi cerkev duhovnika Sandrata, ki ji je Kocelj »v nažočnosti prej omenjenih mož« podelil »zemljo in gozd in travnike« ter sam obhodil (*circumduxit*) meje podeljene posesti. Tudi ta zapis v Konverziji se očitno naslanja na listino, v kateri so kot priče nastopili isti ljudje kot ob priliki sklenitve sporazuma med Liupramom in Pribino. Formulacija Konverzije, da je Pribina ob tej priliki podelil *territorium et silvam ac prata*, pa bi lahko izvirala iz pertinenčne formule dispozicijskega dela te danes izgubljene listine. In tudi gornja določba, da je tradent *circumduxit hoc ipsum terminum* oziroma, da je *circumduxit praeatos viros in ipsum terminum*, ki se pojavlja nekoliko niže v 11. poglavju Konverzije v zvezi s posvetitvijo cerkve duhovnika Ermperthta in podelitvijo tamkajšnje posesti, ima številne paralele v bavarskih listinah tistega časa.¹⁷ Čez nekaj let, okrog

stol., ki je izviral iz Admonta in ki je poleg teksta Konverzije do 9. poglavja vseboval tudi *Breves Notitae*. Odkritje tega najstarejšega ohranjenega teksta tega vira je bilo tudi razlog za ponovno izdajo *Breves Notitae* v Salzburger Urkundenbuch II (Hg. Willibald HAUTHALER in Franz MARTIN, Salzburg 1916) A1 sl.), ki sta nastale proti koncu 8. stoletja na podlagi listin, ki jih je salzburska cerkev pridobila od Rupertovih časov pa vse do Tasilovega padca (788). Gl. tudi A. LHOTSKY, Quellenkunde 151 sl.; Heinrich FICHTEAU, Das Urkundenwesen in Österreich vom 8. bis zum frühen 13. Jahrhundert, MIOG Ergänzungsband 23 (1971) 12, 36, 82 sl., 89. Glej tudi spodaj op. 38.

¹² Podrobneje o tem glej P. ŠTIH, *Conversio*.

¹³ Johann Friedrich BÖHMER, Regesta Imperii 1. Die Regesten des Kaiserreichs unter den Karolingern 751–918 (Neu bearb. von Engelbert MÜHLBACHER, Innsbruck 1904 (= BM²) 404a; M. KOS, *Conversio*, 54 sl.; H. WOLFRAM, *Conversio*, 107.

¹⁴ M. KOS, *Conversio*, 78; H. WOLFRAM, *Conversio*, 129.

¹⁵ Primerjaj Salzburger Urkundenbuch I (Traditionscodices), 63 sl.; H. FICHTEAU, Urkundenwesen, 94, 100, 104; A. LHOTSKY, Quellenkunde, 159.

¹⁶ Harry BRESSLAU, Handbuch der Urkundenlehre für Deutschland und Italien I (Berlin 1958) 49 sl.; Oswald REDLICH, Die Privaturkunden des Mittelalters. Urkundenlehre III (München, Berlin 1911) 4 sl.; H. FICHTEAU, Urkundenwesen, 56 sl.; 73 sl.

¹⁷ Die Traditionen des Hochstifts Freising I. Bd. 744–926 (Hg. Theodor BITTERAU, München 1905), št. 323 (... et circumduxit eos Eio et Alphart frater eius et ostenderunt eis omnia loca ad hanc ecclesiam pertinentia ...); št. 331 (... tradidit ... et ... filius eius Chraft circumduxit et consignavit praedictam terram advocatos Hittonis episcopi Sindoneonem et Einhardum ...); št. 570 (... tradidit ... et ipse Salomon circumduxit missum Hittoni venerabilis episcopi, hoc est Pettonem et alios multos ...); št. 588b (*Isti sunt qui hoc viderunt, quod Memmo et Isanhart*

852–853, je salzburški nadškof Liupram po pripovedovanju istega 11. poglavja Konverzije posvetil tudi cerkev sv. Ruperta v Salapiuginu (verjetno Zalabér). To je morala biti Pribinova lastniška cerkev, saj jo je *cum omni supraposito tradidit deo et sancto Petro atque sancto Hrodberto perpetuo in usum fructuarium viris dei Salzburgensium habendi*. Da je tudi to vest pisec Konverzije posnel iz listine, kaže za Salzburg tipična formula *sancto Petro atque sancto Hrodbert*, ki jo v takšni ali podobni obliki najdemo takorekoč v vsaki salzburški listini oz. tradicijski notici,¹⁸ pa tudi *usus fructuarius* je zelo pogosto dikcija listin tistega časa in prostora.¹⁹

Diplomatična analiza 11. poglavja tako ni samo pokazala, da je pisec Konverzija večino tega poglavja napisal na podlagi listinskega gradiva, ampak hkrati tudi to, da je salzburški arhiv tistega časa hranil številne dokumente, ki so se v kasnejšem času izgubili ali pa so propadli oziroma danes niso več poznani. Ko smo tako na prepričljiv način pokazali, da je pisec Konverzije pri svojem delu uporabljal različne listine iz nadškofijskega arhiva, se lahko podrobneje posvetimo diplomatični analizi prve polovice 12. poglavja Konverzije, katerega povzetek smo predstavili na začetku. Dotični pasus se glasi:

*Pervenit ergo ad notitiam Hludowici piisimi regis, quod Priwina benivolus fuit erga dei servitium et suum. Quibusdam suis fidelibus saepius ammonentibus concessit illi in proprium totum, quod prius habuit in beneficium, exceptis illis rebus, quae ad episcopatum Iuvavensis ecclesiae pertinere videntur, scilicet ad sanctum Petrum principem apostolorum et beatissimum Hrodbertum, ubi ipse corpore requiescit, ubi tunc ad praesens rector venerabilis Liuphrammus archiepiscopus praeesse dinoscitur. Ea ratione diffinivit domnus senior noster rex easdem res, quae tunc ad ipsum episcopum in ipsis locis conquaesitae sunt et quae inantea deo propito augeri possunt, ut sine ullius homini contradictione et iudicaria consignatione illibatae ad ipsa loca supra dictorum sanctorum perpetualliter perseverare valeant. Isti fiebant praesentes: nomine Liuphrammus archiepiscopus, Erchanbertus episcopus, Erchanfridus episcopus, Hartwigus episcopus, Karolomannus, Hludowicus, Ernust, Ratpot, Werinheri, Pabo Fritilo, Tacholf, Deotrih, Waninc, Gerolt, Liutold, Deotheri, Wolfregi, Iezi, Egilolf, Puopo, Adalperht, Megingoz, item Adalperht, Odalrih, Pernger, Managolt. Actum loco publico in Reganespurc anno domini DCCCXLVIII, indictione XI, sub die IIII Idus Octobris.*²⁰

Način datacije in obsežen seznam prisotnih – mimogrede, mnogi med njimi so poznani in spadajo v sam vrh politične elite na jugovzhodu karolinške države²¹ – kaže, da je piscu Konverzije kot predloga služila listina, kar so vedeli že starejši raziskovalci od Wattenbacha in Dümmlerja naprej.²² Hauptmann je nato s primerjalno analizo lepo pokazal, da tekst od *ea ratione* do *valeant* izraža, sicer v skrajšani obliki, vendar pa v vsebinskem oziru natančno isto kot imunitetni privilegij, ki ga je salzburški cerkvi leta 816 podelil Ludvik Pobožni. Zato je sklepal, da se je listina za Pribino, ki se je v obliki regesta ohranila v Konverziji, naslanjala na ta salzburški imunitetni privilegij.²³ To Hauptmannovo interpretacijo je nato prevzel tudi

filius eius circumdlexerunt missos domni Hittonis episcopi omnem rem quam antea traddiderunt . . .; št. 1037 (. . . tradidit . . . quasdam res proprietatis suae in eodem loco quas ipse Joseph dominum episcopum hominesque illorum cavalliendo circumduxit . . .).

¹⁸ Primerjaj npr. najstarejši salzburški tradicijski kodeks – Codex Odalberti (923–935): Salzburger Urkundenbuch I, 55–165, ki je nastal še na podlagi prepisov posameznih listin v kodeks in ne še na podlagi direktnih vpisov posameznih pravnih poslovanj (gl. H. FICHTENAU, Urkundenwesen, 100 sl.).

¹⁹ Glej Salzburger Urkundenbuch I, register sub voce; Die Traditionen des Hochstifts Freising I, register v II. zv. sub voce. Glej tudi H. WOLFRAM, Conversio, 134.

²⁰ M. KOS, Conversio, 137, 138. Slovenski prevod Kajetana Gantarja je v Sveta brata Ciril in Metod v Zgodovinskih virih. Ob 1100 letnici Metodove smrti, Acta Ecclesiastica Sloveniae 7 (1985) 25; nemškega pa ima H. WOLFRAM, Conversio, 55.

²¹ Liupram je salzburški nadškof, Erchanbert freisinški, Erchanfrid regensburški, Hartwik pa pasavski škof. Karlman in Ludvik sta kraljeva sinova, Ernst je bil kraljevi namestnik na Bavarskem in *inter amicos regis primus* (Annales Fuldenses ad a. 849; MGH SS I, 366). Ratbot prefekt Vzhodne marke, Werinher grof v grofiji med Anižo in Dunajskim lesom, Pabo grof v Karantaniji, Fritilo bavarski palatinski grof in Tacholf comes et dux sorabske marke. Tudi med ostalimi petnajstimi bavarsko – frankovskimi velikaši ima večina poznana in s tem posameznim rodovom pripadajoča oziroma pripisujoča imena. Glej L. HAUPTMANN, Mejna grofija, 313; M. MITTERAUER, Karolingische Markgrafen, register sub vocibus; H. WOLFRAM, Conversio, 137 in op. 4 z našeto literaturo.

²² Wilhelm WATTENBACH v MGH SS, 13; Ernst DÜMMLER, Über die südöstlichen Marken des fränkischen Reiches unter den Karolingern (795–907), Archiv für Kunde österr. Geschichtsquellen 10 (1853) 33; Franc KOS, Odklopek iz slovenske zgodovine devetega stoletja. Izbrano delo (Ljubljana 1982) 177 (ponatis iz Letopisa Matice Slovenske 1882/83); ISTI, Gradivo II, št. 142 op. 2.

²³ L. HAUPTMANN, Mejna grofija, 318–319.

Milko Kos.²⁴ Vendar pa Hauptmann v tem delu svojih izvajanj ni bil najbolj natančen. Z listino iz 816 Ludvik Pobožni salzburški cerkvi imunitete namreč ni na novo podelil, ampak le potrdil imunitetni privilegij, ki ga je salzburški cerkvi podelil že njegov oče Karel Veliki in ki je na žalost danes izgubljen. Ta Karlov privilegij pa se je v 9. stoletju še nahajal v salzburškem arhivu, saj v naraciji listine iz 816 beremo, da je Ludvik Pobožni potrdil imuniteto šele potem, ko mu je salzburški nadškof Arn *detulit nobis auctoritates immunitatum domni et genitoris nostri Karoli, bonae memoriae piissimi augusti*.²⁵ Poleg tega pa je tudi Ludvik Nemški leta 837 še enkrat potrdil salzburški nadškofiji na prošnjo nadškofa Liuprama in na podlagi predloženih diplom Karla Velikega in Ludvika Pobožnega (*quia vir venerabilis Liuprammus sanctae Iuuauensis ecclesiae archiepiscopus obtulit nobis auctoritates immunitatum avi videlicet nostri pie recordationis Karoli imperatoris necnon domni et genitoris nostri Hludouuici, serenissimi augusti*) imuniteto.²⁶ Tako torej vidimo, da ni nujen Hauptmannov zaključek, da se je listina za Pribino naslanjala na imunitetni privilegij iz 816, ki je sicer še danes ohranjen v originalu in je najstarejša pergamentna listina avstrijskega državnega arhiva,²⁷ ampak se je prav tako lahko naslanjala na danes izgubljeno²⁸ Karlovo diplomu ali pa na ono Ludvika Nemškega iz 837, ki je tudi še ohranjena v originalu in se je torej tudi nahajala v salzburškem arhivu 9. stoletja. Katera od treh je služila kot predloga, je težko reči. V vsebinskem oziru se listina iz 837 skorajda ne razlikuje od one iz 816. Zelo verjetno pa je tudi ta v svojih določbah glede imunitete zvesto sledila dispoziciji danes izgubljene Karlove listine, kar je bil splošen usus pri potrditvenih listinah.²⁹ Poleg tega pa na začetku dispozicije listine iz 816 stoji, da Ludvik Pobožni potrjuje salzburški cerkvi imuniteto *sicut genitoris nostri praeceptum continebat*. Glede na to pa, da je bil ob prevedbi Pribinovih fevdov v alod leta 847 nadškof v Salzburgu Liupram (836–859), da je bil – kot nam dokazuje seznam prič iz Konverzije – prisoten ob tej za Pribino tako pomembni odločitvi in da – kar je najpomembnejše – govori o njem pisec Konverzije v zgoraj citiranem pasusu v sedanjem času (*ubi tunc ad praesens*), čeprav je bil takrat salzburški nadškof že Adalvin (859–873), je zelo verjetno, da je kot predloga služila listina iz 837, v kateri Liupram nastopa kot petent (*Ob firmitatis namque studio petiit excellentiae nostrae praedictus praesul* (= Liupram)).

Toda kot predloga za kaj? Kos pravi, da je Hauptmann dokazal, »da se listina za Pribino naslanja na imunitetni privilegij za salzburško posest v Spodnji Panoniji iz leta 816«. ³⁰ Temu bi težko pritrdili. Listinska formula s katero se nekaj podeljuje v fevd ali alod, se povsem razlikuje od tiste, s katero se podeljuje imuniteta. Poleg tega, kaj bi imela v kraljevi listini za Pribino iskati zveza *ad sanctum Petrum principem apostolorum et beatissimum Hrodbertum, ubi ipse corpore requiescit*, tipična salzburška formula, ki jo najdemo v številnih karolinških Salzburgu podeljenih diplomah 9. stoletja.³¹ In nazadnje, zakaj in kako bi pisarna Ludvika Nemškega – ki se je praviloma zmeraj nahajala na istem mestu kot vladar; v našem primeru torej v Regensburgu – za listino za Pribino kot predlogo uporabila listino iz salzburškega arhiva? Tako kot je enkrat je Hauptmann pravilno ugotovil, da imamo v zgoraj navedenem odstavku Konverzije v vsebinskem oziru opraviti z dvema različnima stvarima – eno je namreč Pribinova posest in drugo je salzburška – tako imamo tudi v diplomatičnem oziru opravka z dvema različnima predlogoma, ki ju je pri pisanju obravnavanega pasusa Konverzije uporabil njen pisec. To kar beremo v Konverziji, sta dva regesta dveh različnih vladarskih

²⁴ M. KOS, *Conversio*, 90; ISTI, K historii kniežat'a Pribinu a jeho doby. Riša Vel'komoravska. Sbornik vedeckých prac (Izd. Jan STANISLAV, Praha 1935) 55, 56.

²⁵ Salzburger Urkundenbuch II, št. 5 in str. 733; BM², št. 606. Ta imunitetni privilegij se nanaša na celotno salzburško posest in ne le na posest te nadškofije v Spodnji Panoniji, kot je menil M. KOS, *Conversio*, 90.

²⁶ Salzburger Urkundenbuch II, št. 11.

²⁷ Leo SANTIFALLER, Die älteste Originalurkunde des Österreichischen Staatsarchivs, *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs* 4 (1951) 9 sl.

²⁸ Imunitetni privilegij Karla Velikega za Salzburg je moral biti izgubljen najkasneje že do 13. stoletja, saj bi se drugače njegov prepis skoraj zagotovo nahajal v salzburški komorni knjigi, ki je nastala proti koncu 13. stoletja, pod nadškofom Friderikom II. (1270–1284) ali Rudolfom (1284–1290). V tej »kopialni knjigi največjega stila« so vpisane vse listine, ki so imele za prejemnika salzburškega nadškofa, salzburške kanonike in privatne osebe, katerih posesti so nato prešle v salzburško last: gl. Salzburger Urkundenbuch II, str. XIII sl.

²⁹ H. BRESSLAU, *Handbuch der Urkundenlehre* II, 73 sl., 286, sl., 297 sl.

³⁰ M. KOS, *Conversio*, 90.

³¹ Salzburger Urkundenbuch II, št. 5, 9, 11, 12, 14, 17, 21; H. WOLFRAM, *Conversio*, 137.

listin, ki ju je pisec združil, kar je opazil že Paul Kehr, izdajatelj listin Ludvika Nemškega za Monumenta Germaniae Historica.³² Eno je, kot smo pokazali, regest imunitetnega privilegija za Salzburg, ki torej ni služil kot predloga listine za Pribino leta 847, ampak samo kot predloga piscu Konverzije leta 870,³³ drugo (od *Pervenit* do *in beneficium*) pa regest vladarske diplome za Pribino, v katerem lahko prepoznamo dele naracije z intervencijsko formulo (. . . *benivulus fuit erga dei servitium et suum. Quibusdam suis fidelibus saepius ammonentibus* . . .) in dispozicije (*concessit illi in proprium totum, quod prius habuit in beneficium*) te izgubljene listine.³⁴

Ostane še vprašanje, h kateremu regestu – salzburškemu ali Pribinovemu – spada seznam prič in datumska vrstica, ki ju prinaša Konverzija. Kehr in za njim tudi Wolfram³⁵ sta namreč mislila, da je Ludvik Nemški izstavil 12. oktobra 847 v Regensburgu poleg listine za Pribino istočasno še eno, danes neohranjeno, imunitetno listino za Salzburg. Toda proti takšnemu mnenju se postavljajo resni pomisleki. Že zgoraj smo na primeru omenjanja salzburškega nadškofa Liuprama v sedanjem času in kot živega s strani pisca Konverzije pokazali, da mu je kot predloga zelo verjetno služila potrdilna listina Ludvika Nemškega iz 837. Poleg tega ne vidim prav nobenega razloga, da bi isti izdajatelj izdal istemu prejemniku še en takšen imunitetni privilegij. Novo izgotovitev takšne listine bi npr. lahko pričakovali v primeru, če bi v Salzburgu iz kakršnegakoli že vzroka in na kakršenkoli že način prišli ob listino iz 837, kar pa se – kot nam še danes dokazuje njen obstoj v originalu – ni zgodilo. Drug razlog bi npr. lahko bila sprememba naslova izdajatelja (npr. da izstavi vladar neko listino kot kralj in da nato po pridobitvi cesarskega naslova izgotoviti novo),³⁶ kar pri Ludviku Nemškem, pri katerem se odločilna sprememba v tem smislu zgodi že 833, ko se začne njegova epoha (to je datacija njegovih listin s številom let njegovega vladanja *in orientali Francia*), zopet ni primer.³⁷ Tako pridemo do zaključka, da je bila oktobra 847 v Regensburgu verjetno izstavljena samo listina za Pribino in da se seznam prič in datumska vrstica v Konverziji nanašata na »Pribinov regest«.

Vendar kar nekaj razlogov govori za to, da piscu Konverzije kot predloga za »Pribinov regest« ni služila vladarjeva diploma, ki jo je 847 prejel Pribina, ampak na osnovi te listine naknadno izgotovljena Notitia o tej podelitvi.³⁸ Na to morda namiguje že objektivna oblika, v kateri je napisan ta regest. Poleg tega pa za vladarjevo listino, katere prejemnik je bil Pribina in za katero bi zato pričakovali, da je bila shranjena v njegovem »arhivu« v Blatenskem kostelu v Panoniji, ni videti neke naravne poti, po kateri bi prišla do 870 v salzburški arhiv. Možno bi sicer bilo, da bi jo v Blatenskem kostelu v času, ko so vladali med Salzburgom in Pribino (in nato sprva tudi Kocljem) še odlični odnosi, prepisal kakšen salzburški duhovnik, saj so se ti, ko je znano, nahajali na Pribinovem in Kocljevem dvoru, in bi tako z njim v Salzburg prišel tudi prepis. Da so se takšne stvari resnično dogajale, nam dokazuje primer pasauskega škofa Pilgrima ki je hotel v zadnji četrtini 10. stoletja s serijo falsificiranih papeških in vladarskih listin doseči dvig svoje škofije v nadškofijo, zaradi česar je razumljivo prišel v konflikt s Salzburgom. Tam je stoloval njegov sorodnik Friderik, s katerim pa je bil pred razvnetjem spora v zelo dobrih, lahko bi rekli familijarnih odnosih. To mu je omogočilo, da je prepisal ali pa dal prepisati celo vsrto salzburških privilegijev, ki so mu nato bili na razpo-

³² D. LD. št. 46.

³³ Do pred kratkim je bilo splošno sprejeto mnenje, da je Konverzija nastala 871; po besedah Konverzije same, 75 let odkar je Salzburgu pripadel misijon v Panoniji (796). V zadnjem času pa se na podlagi opozorila H. Dopscha, da se po antičnem in srednjeveškem računanju šteje v število, ki ga prištevamo, tudi izhodiščno leto, za čas nastanka Konverzije bolj misli na leto 870 (H. WOLFRAM, *Die Geburt*, 89 in 487 op. 20). V podporo tega mnenja navedimo, da tako npr. štejejo tudi salzburški *Annales Iuvavenses minores* (MGH SS I, 88). Nekaj primerov: 743. *Carolomannus et Pippinus pugnabat contra Baioarios. Anno 816 sunt anni 74.; 748. Pippinus Grifonem depulit de Baioaria, et Tassiloni dedit illum ducatum. Inde sunt anni 64. anno 816.; 793. Synodus magna af Franconofort. Fastrada obiit. Sunt anni 24. in anno [8]16. itd.*

³⁴ Glej H. WOLFRAM, *Conversio*, 136.

³⁵ Glej op. 32 in 34.

³⁶ H. BRESSLAU, *Handbuch der Urkundenlehre* I, 60 sl.; II, 308 sl.

³⁷ Herwig WOLFRAM, *Latéinische Herrschertitel im neunten und zehnten Jahrhundert*, Intitulatio II, *MIÖG Ergänzungsband* 24 (1973) 105 sl.

³⁸ Kot primer na podlagi starejših listin naknadno izgotovljene Notitia bi želel spomniti le na *Notitia Arnonis*; H. FICHTEAU, *Urkundenwesen* 75 in op. 9, 82; Herwig WOLFRAM, *Die Notitia Arnonis und ähnliche Formen der Rechtssicherung im nachgailöfingischen Bayern*, *Vorträge und Forschungen* 23 (1977) 115 sl. Glej tudi zgoraj op. 11.

lago pri njegovem falsifikatorskem početju.³⁹ Vendar se mi ta možnost ne zdi verjetno. Da je piscu Konverzije kot predloga verjetno služila Notitia o Ludvikovi podelitvi Pribini in ne vladarska listina sama, kaže predvsem obsežen seznam prič (oziroma natančneje prisotnih, ki so sodelovali pri tem pravnem poslu), ki ga prinaša Konverzija. Za vladarske diplome karolinške, pa tudi kasnejše dobe, s tem pa tudi za listino Ludvika Nemškega, bi bilo namreč povsem nenavadno – in za njeno verodostojnost celo sumljivo – da bi vsebovala seznam prič, medtem ko je za Notitio to povsem normalno oziroma celo nujno.⁴⁰ Kajti dokazilno moč in pravno veljavo je vladarski listini dajal sprva vladarjev podpis in nato njegov pečat in je v morebitnem procesu pred sodiščem že sama vladarska listina veljala kot dokaz ter so bile priče povsem nepotrebne. Notitia pa nasprotno ni imela te moči, ampak so lahko le priče, ki so bila prisotne pri sklenitvi pravnega posla in so zato tudi navedene, da se ne pozabi njihovo ime, s svojo izpovedjo dokazovale pravilnost stvari. Notitia nam torej samo sporoča, s čim (oziroma s kom) se neka stvar dokazuje in zato mora vsebovati seznam prič.⁴¹

Zato pisec Konverzije seznama prič, ki ga prinaša, skoraj gotovo ni mogel posneti po listini Ludvika Nemškega. In tudi datumsko vrstica, kot nam je sporočena v Konverziji, ne kaže na listino Ludvika Nemškega kot neposredno predlogo piscu. Karolinške vladarske diplome do leta 876 sploh ne poznajo inkarnacijskega leta v dataciji. Zato tudi letnica 848, ki se nahaja v datumski vrstici Konverzije, kot je opozoril že Kos,⁴² ni mogla biti v Ludvikovi listini in jo je pisec Konverzije sam preračunal (čeprav napačno) na podlagi indikacije ali pa je ta letnica stala že v Notitii o tej podelitvi in jo je od tam le prevzel. Kot nam namreč dokazuje sočasno freisinško gradivo (za Salzburg ni ohranjeno), je bila datacija po inkarnacijskem letu v tradicijskih noticah tistega časa nekaj povsem običajnega in tudi do napak oziroma neskladja med inkarnacijskim letom in indikcijo je prihajalo dokaj pogosto.⁴³ Možno pa bi bilo še nekaj. Leta 1921 je Ernst Klebel v nekem admontskem kodeksu iz srede 12. stoletja odkril izvlečke iz do tedaj neznanih Velikih salzburških analov, ki k letu 848 poročajo: *II. idus Octobris placito habito in Radesbona de parschalis, qui tale servitium reddere debent, sicut et ceteri servi, sive vir aut femina*.⁴⁴ Že Klebel in Bresslau⁴⁵ sta povezala ta podatek z našo vestjo Konverzije, katere datumsko vrstica vsekakor zelo spominja na poročilo analov, saj oba vira govorita o 1.) (sodnem) zboru, ki se je 2.) v oktobru 3.) 848 dogajal v 4.) Regensburgu. Pisec Konverzije, ki je, kot nam to dokazujejo druga mesta njegovega spisa, poznal in tudi kot predlogo uporabljal Velike salzburške anale,⁴⁶ bi torej lahko tudi iz poročila teh analov posnel letnico regensburškega placituma.⁴⁷ Ne glede, ali to drži ali ne, pa nam to poročilo Velikih salzburških analov dodatno osvetljuje razmere, v katerih je bil Pribina postavljen za grofa. Politična elita, kot nam jo našteva Konverzija, s kraljem Ludvikom Nemškim na čelu, se je zbrala na posebnem zboru, ki je bil tudi sodni (*placitum*), v Regensburgu, ker je morala odločiti o pravnem in s tem tudi družbenem položaju bavarskih baršalkov. Na dnevnem redu pa je bilo tudi pomembno in občutljivo vprašanje Ludvikov vzhodne politike o postavitvi tujca za spodnjepanonskega grofa. Zakaj moramo tako poročilo Konverzije kot tudi analov datirati v leto 847 in ne 848, pa sta pokazala že Bresslau in Kos.⁴⁸

³⁹ H. FICHTENAU, *Urkundenwesen*, 124, 129; ISTI, *Zu den Urkundenfälschungen Pilgrims von Passau, Beiträge zur Mediävistik Bd. II.* (Stuttgart 1977) 157 sl.

⁴⁰ H. BRESSLAU, *Handbuch der Urkundenlehre II*, 201 sl.

⁴¹ O. REDLICH, *Die Privaturkunden*, 37 sl.; H. FICHTENAU, *Urkundenwesen*, 73 sl.

⁴² M. KOS, *Conversio*, 92.

⁴³ Glej T. BITTERAU, *in* *Die Traditionen des Hochstifts Freising I. Bd.*, LVI sl. in nato npr. posamezne zapise okrog leta 847 (št. 689–700). Glej še Heinrich FICHTENAU, »Politische« Datierungen des frühen Mittelalter, *Intitulatio II, MIOG Ergänzungsband 24* (1973) 478, 536 sl.

⁴⁴ *Annales Iuvavenses maximi* (ed. Harry BRESSLAU, MGH SS 30, 2, 1943) 741. Glede genealogije teh analov gl. LHOTSKY, *Quellenkunde* 145 sl.

⁴⁵ Ernst KLEBEL, *Eine neu aufgefundene Salzburger Geschichtsquelle*, *Mitteilungen der Gesellschaft für Salzburger Landeskunde* 61 (1921) 37 in op. 98 na str. 48; Harry BRESSLAU, *Die ältere Salzburger Annalistik, Abhandlungen der Preussischen Akademie der Wissenschaften, phil.-hist. Kl.* 2 (1923) 44, 45.

⁴⁶ Glej M. KOS, *Conversio*, 51 sl., 58 sl. H. WOLFRAM, *Conversio*, 105, 113 op. 2.

⁴⁷ H. BRESSLAU, *Ältere Salzburger Annalistik*, 45.

⁴⁸ H. BRESSLAU, *Ältere Salzburger Annalistik*, 45; M. KOS, *Conversio*, 91, 92. Z edinim ugovorom proti letu 847, ki ga je v svoji izdaji Konverzije v MGH SS 11 navedel že Wattenbach, da je bil regensburški škof Erchanfrid, ki se omenja v seznamu prič Konverzije, po *Annales sancti Emmerami Ratisponensis minores* ordiniran za škofa šele 848 (MGH SS 1, 93), česar tudi Kos ni upošteval.

No, če se sedaj še nekoliko vrnemo k vprašanju predloge za »Pribinov regest« v Konverziji, potem moramo opozoriti še na to, da so vse listine Ludvika Nemškega po 833 datirane tudi z letom njegovega vladanja *in orientali Francia*, kar v Konverziji manjka in kar bi zopet govorilo v prid mnenju, da pisec Konverzije za predlogo ni direktno uporabljal Ludvikove listine, ampak da je to – kot kaže predvsem seznam prič – morala biti Notitia. Kdaj naj bi nastala ta na osnovi vladarske listine izgotovljena in s seznamom prič dopolnjena Notitia o podelitvi Pribini, pa ostaja povsem odprto.

Kot je pokazala Hauptmannova analiza, je pisec Konverzije zamolčal bistvo Ludvikove odločitve v Regensburgu 12. oktobra 847, ki vsekakor ni bila prevedba Pribinovih fevdov v alode, ampak njegova postavitev za grofa v Spodnji Panoniji. Vendar pisec v tem primeru zelo verjetno ni manipuliral na tak način, da bi iz svoje predloge (Notitiae, napisane na osnovi vladarske listine z dne 12. 10. 847) preprosto izpustili pasus o podelitvi grofovskega mandata. *Argumentum ex silentio* – njegova moč je seveda premosorazmerna velikosti in popolnosti gradiva, na podlagi katerega ga izvajamo – ki ga lahko potegnemo iz dejstva, da vsaj za jugovzhodni prostor karolinške države v 9. stoletju ni niti ene listine, s katero bi vladar podeljeval nek mandat, bi namreč govoril za to, da ga je podeljeval le ustno. To je tudi razumljivo. Grof je bil le kraljev »uradnik«, ki ga je vladar lahko postavil in kar je še važnejše – tudi odstavil. Izstavitve kraljeve diplome pa bi pomenila podelitev določene službe in ne imenovanja vanjo. Da sta Pribina in za njim Kocelj bila grofa, je torej v Salzburgu, kjer je Konverzija nastala, in na dvoru Ludvika Nemškega, kamor je bila po vsej verjetnosti namenjena,⁴⁹ pač moralo biti splošno znano in pisec je v Konverziji zamolčal nekaj, kar je vedel iz splošnega znanja in ne kar bi se nahajalo v njegovi predlogi.

S tem bi bila diplomatična analiza zgoraj navedene prve polovice 12. poglavja Konverzije zaključena. Rezultate, ki smo jih dobili, lahko sumiramo v naslednjih nekaj ugotovitev:

- Ludvik Nemški je 12. oktobra 847 v Regensburgu izdal samo listino za Pribino, ki ni temeljila na imunitetnem privilegiju za Salzburg;
- kot predlogo pri pisanju dotičnega pasusa Konverzije je pisec po vsej verjetnosti rabil:
 - na osnovi listine Ludvika Nemškega Pribini z dne 12. oktobra 847 naknadno izgotovljeno in s seznamom prič dopolnjeno Notitio;
 - listino Ludvika Nemškega iz 837, s katero je salzburški cerkvi potrdil imunitetni privilegij;
- podatek, ki ga je zamolčal, da je bil Pribina hkrati postavljen tudi za grofa v Spodnji Panoniji, pa po vsej verjetnosti ni izviral iz listinske predloge, ampak je bil del splošnega vedenja in znanja.

⁴⁹ V kolikor je Konverzija nastala že leta 870 in ne 871 (gl. zgoraj op. 33), je najverjetneje bila namenjena Ludviku Nemškemu in regensburški sinodi, kjer se je sodilo Metodu in ne morebiti salzburškemu nadškofu Adalvinu ali pa rimskemu papežu. Gl. M. KOS, *Conversio*, 104 sl.; H. WOLFRAM, *Conversio*, 15.

Zusammenfassung

ZUR DIPLOMATISCHEN ANALYSE DES 12. KAPITELS DER CONVERSIO BAGOARIORUM ET CARANTANORUM

Peter Štih

In der ersten Hälfte des 12. Kapitels der *Conversio Bagoariorum et Carantanorum* (= *Conversio*) wird berichtet, König Ludwig der Deutsche habe dem Priwina sein ganzes Lehen mit Ausnahme der Salzburger Besitztümer 1) 20) (Die Zahlen beziehen sich auf die Fußnoten der *Abhandlung*) in Eigengut umgewandelt. Ljudmil Hauptmann war der erste, der darauf hinwies, daß dieser Bericht *Conversio*, so wie er aufgezeichnet ist, keinen rechten Sinn ergebe. Das eine sei doch Priwinas Besitz, das andere salzburgischer. Mit der Schenkung des ersteren werde nicht auch das zweite geschenkt, und darum gebe es keinen Grund, die Tatsache, daß es ausgenommen sei, besonders hervorzuheben. Es sei denn, wenn der Salzburger Besitz durch Immunität ausgenommen wurde von der öffentlichen Machtbefugnis in dem Gebiet. Das heißt, daß Priwina 847

nicht nur sein Lehen in Eigengut umgewandelt bekam, sondern daß er gleichzeitig auch zum Grafen von Unterpannonien eingesetzt wurde. Diese Feststellung Hauptmanns ist nicht nur bemerkenswert für die Biographie Priwinas, sondern noch mehr für die Rechtsordnung im Südosten des Karolingerreiches, besagt es doch, daß Unterpannonien richtig zum Reichsgebiet gehörte und nicht nur ein Tributarfürstentum war, wie noch heute – auch infolge der Unkenntnis dieser schwer zugänglichen und auf Slowenisch abgefaßten Abhandlung Hauptmanns – mit wenigen Ausnahmen 8) die vorherrschende Meinung 9) ist.

Die diplomatische Analyse gewährt uns einen Blick in die Werkstatt des namentlich unbekannten Schreibers der *Conversio* und in die Vorlage, die ihm beim Abfassen des bewußten Abschnitts der *Conversio* zur Verfügung gestanden haben. Im allgemeinen bediente er sich bei seiner Arbeit der reichen Bibliothek und des Archivs der Diözesanabtei St. Peter in Salzburg, aus der er sehr unterschiedliche Texte wie Hagiographien, Chroniken, Annalen und Memorialien und viele Herscher- und Privaturkunden. – 19) benutzte.

Im behandelten Passus 20) weisen bereits die Datierungsweise und das Anwesenheitsverzeichnis (die höchsten Würdenträger dieses Raums waren zugegen) darauf hin, daß dem Schreiber die Urkunde vorgelegen haben muß. Von *ea ratione* bis *valeant* besagt der Text, allerdings in gekürzter Form doch inhaltlich gesehen, genau dasselbe wie das Immunitätsprivilegium für Salzburg. Dieses wurde Salzburg bereits von Karl dem Großen erteilt, 816 dann von Ludwig dem Frommen und 837 von Ludwig dem Deutschen bestätigt. 25–28) Höchstwahrscheinlich benutzte der Schreiber der *Conversio* die Urkunde von Ludwig dem Deutschen von 837, in der der Salzburger Erzbischof Liupram (836–859) als Petent auftritt; spricht doch die *Conversio* in dem analysierten Passus von ihm im Präsens (*ubi tunc ad praesens*), obwohl zur Zeit des Entstehens der *Conversio* bereits Adalvin Erzbischof von Salzburg war (859–873). Doch wie man es inhaltlich mit zwei verschiedenen Dingen zu tun hat (das eine ist Priwinas Besitz, das andere salzburgischer), so handelt es sich auch in diplomatischer Hinsicht um zwei verschiedene Vorlagen, die der Schreiber der *Conversio* benutzt hat. Eines ist das Regest des Immunitätsprivilegiums für Salzburg 32), 35), das andere (von *Pervenit* bis *in beneficium*) ein Regest der Herrscherurkunde für Priwina, in dem wir Teile der *narratio* mit der Interventionsformel in der *dispositio* dieser verlorengegangenen Urkunde wiedererkennen. Die umfangreiche Zeugenreihe, die zu diesem »Priwina-Regest« gehört, ist für eine Herrscherurkunde jener Zeit etwas völlig Ungewöhnliches, wenn nicht Verdächtiges, während das für eine *notitia* völlig normal beziehungsweise sogar erforderlich ist. 40), 41). Darum scheint die Meinung, dem Schreiber der *Conversio* habe als Vorlage zum »Priwina-Regest« nicht direkt die Urkunde Ludwigs des Deutschen vom 12. Oktober 847 gedient, sondern diese nachträglich bestätigte und durch ein Verzeichnis der Zeugen erweiterte *notitia*.

Wie die Analyse von Hauptmann zeigt, hat der Schreiber der *Conversio* das Wesentliche der Entscheidung Ludwigs des Deutschen 847 in Regensburg verschwiegen, nämlich die Einsetzung Priwinas als Graf in Unterpannonien. Der Schreiber der *Conversio* hat in diesem Falle jedoch nicht auf die Art manipuliert, daß er einfach den Passus der Vorlage über die Verleihung des gräflichen Mandats ausgelassen hätte. Das *argumentum ex silentio* – seine Stichhaltigkeit ist freilich proportional zur Größe und Vollständigkeit des Materials, auf Grundlage dessen es vorgebracht wurde – das aus der Tatsache geschlossen werden kann, daß mindestens für den südöstlichen Raum des karolingischen Staates im 9. Jahrhundert nicht eine einzige Urkunde besteht, durch die ein Herrscher solch ein Mandat erteilt, würde nämlich dafür sprechen, daß ein solches nur mündlich erteilt wurde. Daß Priwina (und nach ihm Chozil) Graf war, mußte in Salzburg, wo die *Conversio* entstand und am Hofe Ludwigs des Deutschen, für den sie höchstwahrscheinlich bestimmt war, 49) allgemein bekannt sein, und der Schreiber der *Conversio* hat nicht etwas verschwiegen, was in seiner Vorlage erschien, sondern was ihm aufgrund seines allgemeinen Wissens bekannt war.

ČASOPIS ZA ZGODOVINO IN NARODOPISJE

Revija z najdaljšo tradicijo med slovensko zgodovinsko periodiko (v letu 1993 izhaja že njen 64. letnik) objavlja prispevke, ki niso zanimivi le za bralce iz severovzhodne Slovenije, saj posegajo tudi v širši okvir slovenske zgodovine.

ČZN izdaja Zgodovinsko društvo v Mariboru s sodelovanjem mariborske univerze. Naročiti ga je moč pri Založbi Obzorja, SI-62001 Maribor, Partizanska 5.

ZBIRKA ZGODOVINSKEGA ČASOPISA

Na upravi Zgodovinskega časopisa (SI-61000 Ljubljana, Aškerčeva 2, telefon 061/150-001, int. 210) lahko naročite naslednje zvezke knjižne zbirke ZČ:

1. Edvard Kardelj-Sperans in slovensko zgodovinopisje. Ljubljana 1980, 44 strani. – **156 SIT**

Zbornik objavlja predvsem gradivo z izrednega občnega zbora Zgodovinskega društva za Slovenijo (2. marca 1979) ob štiridesetletnici izida knjige Edvarda Kardelja-Speransa »Razvoj slovenskega narodnega vprašanja«.

2. Franc Šebjanič: Šolnik in domoljub Adam Farkaš (1730–1786). Ljubljana 1982, 24 strani. – **100 SIT**

Razprava o doslej skoraj nepoznanem zaslužnem prekmurskem protestantskem učejaku in rektorju šopronskega liceja.

3. Zgodovina denarstva in bančništva na Slovenskem. Posvetovanje ob štiridesetletnici Denarnega zavoda Slovenije, Ljubljana, 11. in 12. decembra 1984. Ljubljana 1987, 134 strani. – **336 SIT**

Zbornik objavlja 15 razprav o denarstvu, bančništvu, zaslužkih, cenah in življenjskih stroških na Slovenskem od antike do obdobja po drugi svetovni vojni.

4. Dušan Kos: Bela krajina v poznem srednjem veku. Ljubljana 1987, 76 strani. – **232 SIT**

Razprava o srednjeveški zgodovini Bele krajine (politične, upravne, cerkvene razmere, plemstvo, gospostva, mesta, agrarna kolonizacija).

5. Janez Cvirn: Boj za Celje. Politična orientacija celjskega nemštva 1861–1907. Ljubljana 1988, 88 strani. – **268 SIT**

Na podlagi nemških virov je avtor prikazal postopen prehod celjskih Nemcev od liberalne, v nacionalnem oziru manj napadalne politike do narodnostnega radikalizma, vsenemštva, antisemitizma in poudarjanja superiornosti arijske rase, ki so prevladali v desetletju pred 1. svetovno vojno.

6. Predrag Belić: Prva tri desetletja jezuitov in Slovenci (1546–1569). Ljubljana 1989, 40 strani. – **148 SIT**

Predvsem na podlagi korespondence škofa Textorja z Ignacijem Lojolskim so prikazane cerkvene razmere v Sloveniji, Textorjeva prizadevanja, da bi jezuit postal ljubljanski ali tržaški škof ter filoprotestantsko razpoloženje slovenskih študentov teologije v Rimu.

7. Marta Verginella: Družina v Dolini pri Trstu v 19. stoletju. Ljubljana – Trst 1990, 36 strani. – **132 SIT**

Večplasten vpogled v družinsko življenje vaške skupnosti, tipologija družin in poročnih zvez ter spremembe zaradi bližine mesta Trsta.

8. Rajko Bratož: Vpliv oglejske cerkve na vzhodnoalpski in predalpski prostor od 4. do 8. stoletja. Ljubljana 1990, 72 strani + pril. – **240 SIT**

Zgodovinska sinteza razvoja krščanstva v nekdanjem slovenskem prostoru od nastopa verske svobode do pokristjanjenja Slovencev.

9. Petra Svoljšak: Slovenski begunci v Italiji med prvo svetovno vojno. Ljubljana 1991, 56 strani. – **220 SIT**

Leta 1915 so italijanske oblasti po zasedbi področij na desnem bregu Soče izselile civilno prebivalstvo; iz različnih krajev Italije so se vrnili na domove spomladi 1919.